

POLITIČKA EKONOMIJA - PERSONA NON GRATA

POLITICAL ECONOMY - PERSONA NON GRATA

Mimo Drašković¹
Veselin Drašković²

JEL Classification: A10; B20, B52

Original Scientific Papers

Primljeno / Received: September 20, 2014

Prihvaćeno / Accepted: November 11, 2014

Sažetak

U radu se kritikuju selektivna teorijska modeliranja ekonomske stvarnosti, koja su monističkog (kvazi-neoliberalnog) i matematičko-statističkog karaktera. Opisujemo ih kao namjerni prelazak sa analize i objašnjenja fundamentalnih ekonomskih problema na sporedne probleme. Zbog toga ih karakterišemo kao nekorektne i programirane načine zamagljivanja suštine (bacanje prašine u oči). Polazimo od hipoteze da su navedena modeliranja zamijenila i faktički uklonila nekadašnje sintetizovane i korisne politekonomske analize. U zaključku smo konstatovali potrebu veće afirmacije političke ekonomije, koja bi u kombinaciji s neoinstitucionalnim teorijama omogućila realnije sagledavanje društvene i ekonomske stvarnosti.

Key words: politička ekonomija, neoliberalizam, kvazi-neoliberalizam, modeliranje ekonomske stvarnosti, institucionalni pluralizam.

Abstract

This paper criticizes the selective theoretical modeling of economic realities, which are of monistic (quasi-neoliberal) and mathematical-statistical character. We describe them as a deliberate move from analysing and explaining the fundamental economic problems towards secondary issues. Therefore we characterize them as unfair and programmed ways of fogging the essence (throwing dust in the eyes). We start from the hypothesis that these modelings have replaced and virtually eliminated the former synthesized and useful political-economic analysis. In conclusion, we note the need for greater affirmation of political economy, that would, combined with the new-institutional theory, allow a more realistic view of social and economic reality.

Keywords: political economy, neoliberalism, quasi-neoliberalism, modeling of economic reality, institutional pluralism.

¹ Univerzitet Crne Gore, Fakultet za pomorstvo Kotor

² Univerzitet Crne Gore, Fakultet za pomorstvo Kotor

1. UVOD

„Naučna paradigma može izolovati društvo od bitnih društvenih problema“.

T. Kuhn

Razvoj ekonomske nauke uopšte, kako god da se ona nazivala (politička ekonomija, osnovi ekonomije ili economics) uvijek se zasnivao na pokušajima tumačenja objektivnih uslova u ekonomskoj stvarnosti. U tim tumačenjima su se uvijek u manjoj ili većoj mjeri nazirale i prelamale subjektivne težnje (koje su se svodile na interesnu apologetiku). Potpuna ideološka neutralnost je bila i osala rijetka pojava u ekonomskim elaboracijama, posebno ekonomskih „zvaničnika“ (princip dominacije politike nad ekonomijom).

Brze promjene ekonomske stvarnosti, strukture protivurječnosti, prioriteta, sistema i kriterijuma vrijednosti uticale su na razvoj mnogih pravaca ekonomske misli, koja je uvijek lavirala između objašnjenja fenomena ekonomske prakse (ekonomski rast, ciklična kolebanja, privredna ravnoteža, inflacija, nezaposlenost, razlike u razvijenosti, privatizacija, ekonomski instituti svojine, državnog i tržišnog regulisanja, nejednaka raspodjela dohodaka i sl.) i dominirajućih zahtjeva politike. To je dovodilo do glorifikovanja jednih i potcjenjivanja (marginalizovanja) drugih ekonomskih procesa, fenomena i problema. Zato M. Blaug (1994) navodi da je razvoj ekonomske misli u istoj mjeri „istorija objašnjenja i opravdavanja“.

Poistovjećivanje baznih teorijskih šema (kao slika realne stvarnosti) s ideološkim doktrinama (kao subjektivnih slika stvarnosti) uvijek je kriloe brojne opasnosti, a često je dovodilo i do katastrofalnih posljedica, koje su ponekad bile vidljive golim okom. Postsocijalistička tranzicija je dobar primjer za navedenu tvrdnju. Raskorak između modela neoliberalne retorike i kvazi-neoliberalne stvarnosti je nemjerljiv, a nanio je ogromnu štetu narodima i državnim resursima u državama u kojima je primjenjivan.

Minističke neoliberalne instrumentalizacije i institucionalne improvizacije i operacionalizacije su i dalje prisutne u nekim državama tranzicije (posebno u regionu Jugoistočne Evrope), i to u raznim apologetskim i kvazi-oblicima. One su aktualne, i pored činjenice da je ekonomska praksa ubjedljivo relativizirala mitske teze o vječnosti i univerzalnosti pojedinačnih (suprotstavljenih) principa „tržišne samoregulacije“ i „državnog diktata“ (odnosno „spontane evolucije i sazajne kontrole“ u žargonu F. Hayeka). Praksa je verifikovala neizostavnu razvojnu potrebu njihove institucionalne konvergencije i kombinacije (institucionalni pluralizam).

Svaki monizam, apologetika i fetišizam u teoriji su kontraproductivni, jer idealizuju i zamagljuju objekat posmatranja. Nju u praksi (ekonomskoj stvarnosti) prati urušavajuće dejstvo kvazi-monizama (kvazi-neoliberalnih i drugih). To je ustvari ono što smo u svojim radovima često nazivali *ekonomskim klokotrizmom*. Najblaže rečeno, rai se o apologetskom „prodavanju magle“, „sipanju prašine u oči“ ili originalno (žargonski) - nošenju mnogougaonih jaja ... bez posljedica.

Sigurni smo da se neoliberalizam samo zloupotrebljava i vulgarizuje, da predstavlja poštapalicu i masku za djelovanje alternativnih institucija, koje dominiraju nad formalnim i neformalnim institucijama. To je paravan za pljačku društvenih resursa, bogaćenje manjine na račun većine i održavanje statusa quo, po svaku cijenu, bez obzira na reprodukciju krize. Beskrajna prevara i pohlepa, koja se ne može riječima opisati ni objasniti. Ni dokazati – zbog zarobljenosti formalnih i neformalnih institucija od strane alternativnih institucija. Zbog toga su sve teorijske diskusije, kakve god one bile – jalove i suvišne. Mogu se okarakterisati onim poznatim Staljinovim izrazom iz 1952. godine – „palamuđenje“. U smislu: „psi laju- karavani prolaze“. Pa, sve ovo i podsjeća na nekadašnji divlji Zapad. I za to sve dobro zna ovaj današnji Zapad, koji živi u preciznom, strogom i konstitucionalnom institucionalnom pluralizmu! Ali ne u neoliberalizmu, to sigurno ne!

Dijalektika razvoja je verificovala potrebu resursno-alokacione, organizacione, motivacione i informacione kombinacije i međuzavisnosti, dakle - pluralizma svih ekonomskih institucija. Nije, naravno, nikad bio veliki problem kada ekonomisti (teorijski) griješe – oni su ionako „tako često griješili“ (Ashley). Problem je kada oni interesno i/ili oportunistički griješe, a posebno kada interesne ambicije imaju mogućnost aktivnog uticaja na aktuelnu ekonomsku politiku, što nije rijedak slučaj. To je utiranje staze za promociju i realizaciju sopstvenog izbora, kojim se maksimizira samo sopstvena korisnost na račun tuđe (čime se redukuju tuđi izbori), u uslovima „slobodnog tržišta kod svih, osim kod sebe“ (Fortune, 25.05. 1998, p. 25).

Ni jedna nacionalna privreda ne može funkcionisati bez ugrađenih pravnih, moralnih, institucionalnih i drugih „stabilizatora“. Neoliberali se stalno pozivaju na F. Hayeka, ali nikad ne pominju da je upravo on za zapadni ekonomski poredak tvrdio da je „nikao iz nenamjernog slijeda (uvažavanja) određenih tradicionalnih, prvenstveno moralnih principa“. Slično Pareto optimumu, u civilizovanim i razvijenim privredama je maksimizirajuće ponašanje ekonomskih subjekata dopušteno samo ako ne ugrožava interese drugih članova društva. Zar nije jasna poruka zvana „Krugmanov grijeh“, koja se sastoji u tvrdnji da postoje teorije koje opisuju stvarnost mnogo bolje od standardne teorije, ali se ne koriste u praktičnoj ekonomskoj politici?

Kriza vrijednosne paradigme u ekonomiji (apologetika u teoriji i kriza moralnih kriterijuma u ekonomskom ponašanju – oportunističkom, netržišnom, grabeškom, elitističkom, privilegovanom i sl.) tijesno je povezana sa smjenom vrijednosnih kriterijuma u društveno-ekonomskom razvoju (npr. u pomenutoj postsocijalističkoj tranziciji), ali i sa retrogradnom neoliberalnom „klasikom jednostranosti“ (monizma – institucionalnog, individualnog), koja se predstavlja kao nealternativna reformatorsko-razvojna misao. Kao da ne postoje odavno formirane paradoksalne zavisnosti u mnogim tranzicijskim privredama: npr. ekonomska efikasnost u slučajevima neorganizovanog tržišta zavisi od nemoralnih (protiv-pravnih) ekonomskih aktivnosti!? Kao da nije poremećen bilans privatnih i opštih ekonomskih, socijalnih i drugih interesa!? Kao da ne postoje nepremostive i nehumane razlike svakojakog karaktera, stravična redukcija proklamovanog principa konkurencije u

praksi i još mnogo toga što se ne uklapa u retoriku dežurnih „mesijanskih“ kvazi-reformatora i pojedinih samozvanih ekonomskih analitičara (često bez naučne vertikale), pristalica monističkih dogmi i ekonomskog determinizma. Na taj način, stvorio se uzročno-posljedični poročni krug, koji egzistira u uslovima nepostojanja političke ekonomije (slika 1).

Živimo u doba velikih paradoksa. Prvi je: u eri „postkapitalizma“ („drugarskog kapitalizma“), tehnokratskog, postindustrijskog i informacionog društva, civilizacije trećeg talasa, slobodno, interesno i nekažnjeno se nameću prevaziđeni destruktivni recepti, koji su se odavno i na mnogim prostorima „dokazali“ po svojim pogubnim rezultatima. I koje njihovi kreatori ne primjenjuju u domicilnim državama idejnog porijekla.

Slika 1: Ključni uzroci i posljedice uklanjanja političke ekonomije

Krizna vrijednosna paradigma u ekonomiji		→ ←	Smjena vrijednosnih kriterijuma u društveno-ekonomskom razvoju
↓			↓
apologetika u teoriji	kriza moralnih kriterijuma u ekonomskom ponašanju		dogmatizam, kleptokratija, tehnokratija, negativna selekcija ...
↓	↓		↓
monističko (neoliberalno) i matematičko-statističko modeliranje	nejednak pristup resursima, nejednakosti, odnosi zavisnosti, reprodukovanje krize		dominacija politike nad ekonomijom, dominacija uskih grupnih interesa, masovno otuđenje i siromaštvo, redukcija izbora, odumiranje srednjeg sloja ...

Izvor: kreacija autora

Drugi paradoks je: u eri iznuđenog zaokreta tržišnih ekonomija prema državnom intervencionizmu, sa samita lidera razvijenih država šalje se poruka nerazvijenima da se ne fokusiraju na protekcionističke mjere (opet dvojni standardi u „razvojnoj“ recepturi). Orkestrirano se optužuje državno regulisanje. Negira se bilo kakva krivice neoliberalne ekonomske politike.

Treći paradoks je: tržišnu samoregulaciju zagovaraju upravo oni koji se netržišno bogate, preko privilegovanog korišćenja tuđih (najčešće državnih) resursa, uz pasivnost (i/ili čak podršku!) državnog regulisanja.

Četvrti paradoks je da se iz decenijski neuspješnih eksperimenata (socijalističkih, pa onda tranzicijskih) nije izvukla nikakva razvojna pouka, makar u pogledu

pogubnosti neselektivne i nekritičke neoliberalne deregulacije, liberalizacije i privatizacije. Ta pouka je vrlo jednostavna: sloboda izbora – da, ali samo uz sopstveni rizik i sopstveni novac! Slobodno tržište – da, ali u granicama moralnih kriterijuma, društvene odgovornosti, sopstvenog rizika, racionalnog ponašanja, institucionalnih standarda, zaštićenih i jasno specificiranih prava svojine i nadasve - igre na terenu koji ne naginje na nečiju stranu!

2. MONISTIČKO MODELIRANJE EKONOMSKE STVARNOSTI KAO SUPSTITUT POLITIČKE EKONOMIJE

Pod monističkim modeliranjem ekonomske stvarnosti ovdje podrazumijevamo neoliberalno (u teoriji) retoričko veličanje navodnih apsolutnih prednosti privatne svojine, preduzetničke inicijative, ekonomskih sloboda, efikasnih vlasnika, neograničenog tržišta i tzv. "minimalne" države. Ono je praćeno raznim oblicima kvazi-neoliberalnog ponašanja u praksi, koje ima sociopatološko porijeklo. Radi se o fenomenološkom i etimološkom ignorisanju stvarnih uzroka društvenih i ekonomskih problema, koji su vidljivi golim okom, pa čak i medijski prilično razobličeni. Akademska sfera (alibi-reformatori i alibi-neoliberali) svojim ćutanjem, nečinjenjem i činjenjem (dogmatskom deskripcijom i apologetikom) istupa kao duhovni saučesnik svih tranzicijskih negativnosti.

Teško je uopšteno pisati o političkoj ekonomiji i karakterisati njenu veliku ulogu i značaj. Ona se razvijala u raznim formacijskim i civilizacijskim okolnostima, na raznim geografskim prostorima. Dala je velika i nezaboravna naučna imena, ali i veliki broj apologetskih autora. Još teže se oteti sljedećim utiscima:

- postojanje političke ekonomije je uvijek bilo objektivno determinisano vladajućom politikom, pa je opredeljenje teoretičara (za ili protiv stavova i interesa zvanične politike) tumačeno je kao političko opredeljenje i
- već nekoliko decenija politička ekonomija kao nauka sračunato je stavljena u zapećak, da bi se izbjeglo pisanje o njenim prepoznatljivim temama o eksploataciji, alijenaciji, nejednakostima, monopolizmu, nasilju, oprtunističkom ponašanju itd.

Mjesto političke ekonomije zauzele su

- neoklasične apstraktne elaboracije, koje ignošišu realne društvene i ekonomske probleme,
- orkestrirane i interesne neoliberalne retorike i
- matematičko-statističko modeliranje, regresije, optimizacije i razne druge analize, često sa izmišljenim kabinetskim podacima i „zavisnostima“ koje ni na koji način ne objašnjavaju suštinske probleme ekonomske stvarnosti niti doprinose ekonomskom razvoju.

U svemu tome, jedina sreća je što su se, ipak, pojavile i razvile razne neoinstitucionalne i novoinstitucionalne ekonomske teorije. Ali, one nijesu (da li namjer-

no?!) značajnije zaživjele na postsocijalističkim prostorima, posebno onima u kojima dominira neoliberalizam kao zvanična ekonomska politika.

I pored velikih dostignuća, politička ekonomija (posebno u socijalističkim uslovima) je imala mnogo negativnih karakteristika Radi se o apologetici, dogmatizmu, totalitarizmu, tautologiji, vulgarizaciji, ideologiziranosti, institucionalnom i kvazi-institucionalnom monizmu, kolektivizmu, različitim odgovorima na ista pitanja, prepisivanju, beskonačnom citiranju partijskih stavova, kao i pokušajima da se pojedina pogrešna shvatanja pretvore u apsolutnu istinu.

Nepotrebno je i nemoguće u kratkim crtama opisati političku ekonomiju Zapada. Mnogo lakše je to uraditi s tzv. političkom ekonomijom socijalizma. Ona je u paradigmatičnom smislu bila pokušaj stvaranja originalne (primijenjene) ekonomske teorije. U institucionalnom smislu ona je bila tvrdokorni i izpačeni institucionalni monizam dirižističkog i/ili modificovanog samoupravnog tipa, koji se zbog svojih brojnih deformacija može označiti predzankom kvazi. U naučnom smislu je bila krajnje dogmatična, ponekad ritualnog karaktera. Najzad, u doktrinarnom smislu, ona je imala dualnu prirodu: bila je kontinuirana i manje-više monistički dosljedna, ali ipak – protivrječnog i periodičnog karaktera. Postojali su periodi manje ili veće slobode ekonomske misli. Pa ipak, cijeli period razvoja tzv. političke ekonomije socijalizma dominantno je obilježila jedna dogmatska i monolitna doktrina – institucionalni monizam državnog regulisanja (tzv. dirižizma). Podrazumeva se da su se svi „originalni“ socijalistički pravci uglavnom „oslanjali“ na sovjetske izvore i ideje vodilje, nezavisno od toga što su pokušavali da se distanciraju od tog krutog institucionalnog jedroumlja.

Naravno, ni zapadna politička ekonomija nikad nije bila toliko liberalna koliko se pričalo, jer je državno regulisanje (reprezentovano u zvaničnim ekonomskim politikama) uvijek itekako kontrolisalo i determinisalo selektivno (prema potrebama) prihvatanje pojedinih ekonomskih ideja. Teorija i retorika su uvijek bile jedno, a praksa nešto sasvim drugo. Prednje nije potrebno posebno elaborirati, ali je postoji previše izjava i dokaza o ispravnosti navedene konstatacije.

Dominacija politike i ideologije, kao i monopol države su, ipak, identične ili slične odrednice za „kapitalističku“ i „socijalističku“ političku ekonomiju. Osnovna razlika je vjerovatno u snažnom kultu ličnosti, koji je karakteristična za ovu drugu, a koja je uslovlila ogromna stradanja ekonomista, koji su „drugačije mislili“. Naravno, postojale su suštinske razlike u stepenu (ne)konzistentnosti, vulgarizovanosti, dogmatizma i devijantnosti primijenjenih modela „razvoja“ privrede, njihovim manifestacijama i kriznim posljedicama.

Iako pod drugim imenom, postsocijalistički period je zadržao jednu bitnu (ali pogubnu) odrednicu političke nauke: vulgarizaciju u teoriji i praksi. Ona je omogućila pretvaranje jednog (ranijeg) institucionalnog monizma u drugi (savremeni, sofisticiraniji), jedne dogme u drugu (kako se čini – mnogo goru). Navodno i prividno je promijenjen institucionalni oblik (predznak): dirižizam je (makar modificovano) zamijenjen sa neoliberalizmom. Zadržani su retorika, mesijanska obećanja, dvojni standardi, surovost, protekcionizam prema sopstvenom narodu, dominacija

politike nad ekonomijom, reprodukcije začaranog kruga krize, apologetika, palijativnost reformi, iracionalna mitologija i ostala poznata anti-razvojna i interesno orijentisana metodologija koja se koristi u eksperimentalne svrhe, s programiranim interesima dirigenata (alibi-reformatora).

Na taj način, otvoreni (socijalistički) totalitaristički dirizizam se pretvorio u skriveni totalitaristički neoliberalizam. Institucionalne improvizacije i imitacije su nastavljene, a rezultat je (opet) razočaravajući: paralelno se uvećavala ukupna šteta za društvo i granična korist za "sposobne" („snalažljive“) individualce. Jedna institucionalna dogma se pretvorila u drugu, a jedan oblik ekonomskog redukcionizma u drugi. Suprotno civilizacijskom i s aspekta razvoja i ekonomske uspješnosti u praksi dokazanom institucionalnom pluralizmu! Suprotno nesumljivoj potrebi komplementarnosti ekonomskih sloboda i ekonomskih institucija, odnosno slobode izbora pojedinaca (svih, masovno shvaćenih) s kolektivnim interesima, kao i kompromisa individualnih i kolektivnih interesa.

Sve je to moguće samo u politički determinisanim i strogo kontrolisanim institucionalnim uslovima, koji prirodno rađaju isključivost i protivurječnost institucionalnih odnosa, nemogućnost institucionalnih promjena i institucionalne konkurencije. U kvazi-institucionalnim uslovima, u kojima se nameće i dominira obrazac dominacije alternativnih institucija, koji produkuje neograničene anti-institucionalne privilegije rijetkih pojedinaca iz nomenklature krugova.

U socijalističkom periodu individualizam je gušen programiranim fiktivnim kolektivizmom, a u postsocijalističkom periodu je gušen programiranim individualizmom privilegovanih. Diktatura kolektiva u odnosu na pojedinca (u uslovima jake države, koja je, ipak, itekao) gradila zamijenjena je diktaturom povlašćenih individua u odnosu na kolektiv (u uslovima slabe države, koja je razgrabljena)! Diktat države zamijenjen je diktatom tzv. „novih preduzetnika“ (novokomponovanih bogataša), pa su nekadašnji poroci zamijenili ideale! Državni monopoli su zamijenjeni nedržavnim monopolima, pa se umjesto individualizma svih ostvario individualizam rijetkih (netržišno selektovanih i obogaćenih). Državno nasilje je preraslo u nasilje nad državom! Neoliberalna deregulacija (koja suštinski odgovara alternativnoj kvazi-institucionalnoj regulaciji) je zamijenila dirizističku regulaciju, ali im je redukovani i vulgarizovani institucionalni monizam zajednička osobina, koja faktički znači reprodukciju kočionog anti-razvojnog mehanizma (Drasković 2014).

Poslije navedene kritike, odnosno kratke politekonomske-institucionalne analize, jasno je da je za dodatni i potpuniji odgovor potrebno sveobuhvatno ispitati da li je politika (koliko je i u kojim segmentima) više individualistički ili kolektivistički fenomen? To prevazilazi okvire ovog našeg istraživanja, znanja i mogućnosti. Ali, rezultati praktičnih (vidljivih, očiglednih) saznanja su jasni. Uz prihvatanje rizika od pogrešne procjene, čini se da politika često istupa kao institucionalizovani monopol na prinudu (najčešće partijski i ideološki, u čijoj piramidalnoj hijerarhiji, opet, dominira neizbježni individualizam kao izvor alternativnih institucija).

Vjerovatno se tu krije (makar djelimičan) odgovor na pojedina pitanja iz razmatrane tematike, koja je vezana za relativizaciju i/ili eliminisanje političke ekonomije kao nauke. Smiješna je i žalosna savremena priča (koja se stalno „vrti“ po „naučnim“ člancima) o individualizmu, ekonomskim slobodama, tržišti i tržišnoj konkurenciji, preduzetništvu, prednostima privatne svojine i inicijative i sl. Koliko li toga stvarno ima u praksi? Nema politekonomske analiza kategorija kao što su porijeklo imovine, jednakosti uslova privređivanja i pristupa resursima, sloboda za sve, poslovni moral, čovjek kao društveno biće, eksploatacija, socijalne nejednakosti, pauperizacija i sl.. Čak se „institucionalni inženjering“ krajnje tendenciozno i pogrešno tretira od nekih autora kao navodna ključna kočnica tranzicije! Čini nam se da bi svima moralo da bude sasvim jasno da se ta kočnica naziva potpuno drugačije - institucionalni vakuum, koji je iskorišćen za privredni i društveni kriminal ogromnih razmjera.

Dalje se ambijent ekonomske neslobode (koji u mnogim postsocijalističkim državama nije sporan) objašnjava diktaturom kolektiva u odnosu na pojedinca, pri čemu se zanemaruje notorna istina da je do povećanja ekonomske neslobode došlo zbog obilate diktature pojedinaca nad kolektivom! Čini se da navedeno izvrtanje činjenica proizilazi, pored ostalog, i iz ostrašćenog suprotstavljanja vjere u slobodu pojedinca (koji smo označili kao apstraktni individualizam) i podozrenja u jednakost (kolektivizam). Nijesmo primijetili zalaganje kvazi-neoliberalna za jednakost većine (ako ne svih) u tim propagiranim slobodama. Nije dobro kad je strana čak i pomisao na kombinovanje individualnog i kolektivnog, koje se generiše u efikasnim institucionalnim aranžmanima (naravno: pluralističkim!).

Ekonomski individualizam ima svoje prednosti (kad je institucionalizovan) i svoje poroke (kad nije institucionalizovan, pa se individualna prava ispoljavaju nekontrolisano i/ili oportunistički, a društvene obaveze zanemaruju, uz nastajanje brojnih negativnih spoljnih efekata). Nije dobro ni kad se bilo čije sopstvene individualne akcije svode na upravljanje (i/ili manipulisanje) tuđim akcijama, posebno ako se to događa samo zato što je taj „neko“ (partijski) dobio privilegiju da to radi. To nije sloboda akcije, nego njena negacija. Nije dobro ni kada se „društvenim inženjerima“ (kvazi-reformistima) kao pričinjava neki drugi (apstraktni) društveni inženjer. Radi se o klasici sračunatog navodnog neprepoznavanja preko sofisticke zamjene teze, kamufliranju i zaobilazanju istine, ali i klotrističkom (provavanje magle) interesnom motivu. Selektivno parafraziranje izvornih stavova klasika ekonomskog individualizma (protiv kojih u principu nemamo ništa protiv) se vulgarizuje i zloupotrebljava.

Nije nam poznato da su pomenuti „klasici“ bilo gdje osudili oportunističko ponašanje privilegovanih pojedinaca koji krše zakon i prava drugih pojedinaca. Gdje je tu bio Pareto optimum? A riječ je upravo o tome, što razmatrana visokointeresna grupacija (sa svojim manje zainteresovanim satelitima) zaboravlja da pomene, dok morališe o državi, koja navodno ograničava pojedince. Pored toga, kao da ne znaju da i državu čine ljudi, i to ljudi na funkcijama! Manjkave su i

nenaučne sve apstraktne analize koje se zasnivaju na jednostranostima, nekritičkim apsolutizacijama i izvlačenju iz konteksta.

Pretjerano ispoljavanje i dominacija selektivne individualnosti (kao osnove dominacije ekonomske neslobode) u ekonomskoj stvarnosti je zlokobni zahtjev netržišnog bogaćenja u jednom (po mnogo čemu) kriznom vremenu. Posljedice su velike i nesagledive po stanovništvo, ekonomski rast i razvoj, pa i državu.

Kad se razmatra individualizam, moraju se analizirati sve njegove pozitivne i negativne manifestacije, povratne veze s institucionalizacijom, uzroci i posljedice nekontrolisanog individualizma, granice njegovog pozitivnog i negativnog djelovanja, realni stepen ekonomskih nesloboda kao kočnica ispoljavanja pozitivnih individualnosti, uticaj sociopatološkog individualizma na visok stepen ekonomskih nesloboda, optimalni odnos individualizma i kolektivizma koji ne protivrječi ekonomskom razvoju, netržišno stečeno bogatstvo kao faktor uticaja pretjeranog ekonomskog individualizma, stepen „reformatorske“ centralizacije koji je u funkciji favorizovanja kvazi-institucionalnog individualizma itd.

Takva jedna kompleksna politekonomska analiza mogla bi dovesti do pozitivnog napretka u razmišljanju i promjene krizne ekonomske prakse. Sve ostalo je kritika radi kritike, apstraktno teoretisanje, jalovi i sračunati kvazi-ekonomski klopotizam. Bez objektivne politekonomske analize i njenih zaključaka, i na bazi toga ostvarenja kritične mase realne evolutivne kompetentnosti (institucionalne, masovno individualne i dr.) nije moguće sprovođenje ekonomskih reformi, a kamoli njihov uspjeh. Iz neuspjeha bi se morale izvući pouke, od kojih je najvažnija: liberalizacija nije isto što i nasilje nad njom! O nasilju su detaljno pisali D. North, J. Walis i B. Weingast (2009).

Naučno-ideološki i praktični fenomen postsocijalističkog ekonomskog „neoliberalizma“ (kvazi-institucionalnog monizma) nije slučajan. On ima svoje jasne izvore, korijene i motive. Vremenski se pojavio u doba sloma socijalizma, kao reakcija na dugoročnu vladavinu vulgarizovane i dogmatizovane marksističke političke ekonomije. Podstaknuti interesnim motivima u praksi, a u nedostatku originalne sopstvene razvojne koncepcije, „reformatori“ su se odlučili za novo vulgarizovanje i improvizovanje, ovaj put zapadnog neoliberalizma, koji je štitio interese krupnog transnacionalnog kapitala, kojem su državne granice bile razvojna barijera. Neuspješne postsocijalističke modifikacije pravljene su po tuđim receptima i bile su funkcionalno ukomponovane da podrže filozofiju krupnog kapitala u globalnim i lokalnim relacijama.

Uopšteno rečeno, u većini postsocijalističkih država je došlo do paradoksalnih rezultata: drastičnog pada svih ekonomskih pokazatelja i siromašenja većine naroda, s jedne, i enormnog bogaćenja pojedinaca, među kojima i pojedinih zagovornika neoliberalizma i „reformatora“. To su nepobitne i indikativne činjenice. Metodologija masovne vaučerske privatizacije je bila veoma efikasan i brzometan način preraspodjele ogromnih nacionalnih bogatstava u ruke uskih grupa pojedinaca. Ideologija se (ponovo!) zasnivala na obećanjima i parolama o masovnosti, obezbjeđenju jednakosti (opet!), tržišnoj konkurenciji, ekonomskim slobodama i sl. Sve je

to grubo narušeno. Poslije grabeške privatizacije i drugih netržišnih načina bogaćenja, nastupio je period dominacije rentno orijentisanog ponašanja, čija se sjenka zvala siva ekonomija. Sve je to bilo u funkciji vulgarizovanja filozofije kvazi-neoliberalizma, koje se zasnivalo na jednostranom veličanju tržišta, čak i u navedenim deformisanim uslovima, koji su doveli do značajnog smanjenja stepena ekonomske slobode. Po određenim svojstvima i pojavnim oblicima, ekonomski neoliberalizam na globalnom i lokalnom planu liči na neoimperijalizam! Pošto se sprovodio pod okriljem države i pošto su najviše „prigrabile“ nomenklature vlasti – nije pogrešno govoriti o novom obliku dirizizma – neoliberalnom dirizizmu!

Da je institucionalni pluralizam nesporan i imperativan razvojni recepr svjedoči iskustvo Kine 1980-ih i 1990-ih godina, koja je ostvarila gradacijski prelaz s direktivne planske na mješovitu privredu veoma efikasno i bezbolno, daleko lakše nego što su ostale postsocijalističke države ostvarile „veliki skok prema tržištu“ (neoliberalni model tzv. šok-terapije).

Već je viđen jedan katastrofalan eksperiment, u kojem je na polju ekonomske nauke (političke ekonomije) decenijama vođena ideološka, interesna i druga borba preko mnogih površnih i iracionalnih ekonomskih diskusija. Izgleda je to oprobani metod zamagljivanja suštine ekonomskih i društvenih problema, koji za mase stvara nejasnoće, nedoumice i zablude, a u ekonomskoj nauci potiskuje ekonomsku logiku, kritiku i objektivna istraživanja. Pokušaj stvaranja novog (neoliberalnog) monopola na naučnu istinu. Uz formiranje novih (izmišljenih, virtualnih) oblika dualnosti: individualnost kao sveti gral, ali samo za povlašćene, zatim retorika o tržištu uz netržišno prisvajanje, skućene i deformisane tržišne strukture, pa međunarodna integracija uz lokalnu dezintegraciju itd. (umjesto ranije robnosti socijalističke privrede, kojoj je priznavan robni, ali ne i tržišni karakter). Nije stvorena nikakva nova ekonomska paradigma, samo je prilagođena i drugačije nazvana stara, destruktivna, u uslovima dugoročne nesmjernosti faktički monopolskog koalicionog partijskog sistema. Nastavljeno je sa neoliberalnom skolastikom, empirizmom i uskim interesnim praktičizmom. Nije pomogla ni ideja „transplatacije institucija“ (termin V. Poltereoviča) jer je uvoz standardnih recepata mikroekonomske stabilizacije politike u uslovima neodgovarajuće mikroekonomske sredine bio samo novi oblik ekonomskog determinizma.

3. MATEMATIČKO-STATISTIČKO MODELIRANJE EKONOMSKE STVARNOSTI KAO SUPSTITUT POLITIČKE EKONOMIJE

Posljednjih decenija mnogi ekonomisti (posebno tzv. „multidisciplinarci“) se prosto utrkuju u matematičkom modeliranju ekonomske stvarnosti. To zahtijeva većina časopisa, jer je to očigledno najvažniji „naučni“ kriterijum za uključivanje na prestižnu neđunarodnu bazu - tzv. SSCI listu. Temeljnim istraživanjem dostupnih časopisa, utvrdili smo da se preko 95% radova u tim časopisima bavi raznim oblicima matematičkog modeliranja i statističkim regresijama. Njima se često dokazuje da su mokre površine kad pada kiša, istraživačke baze podataka su takođe često

kabinetskog i izmišljenog karaktera. Nećemo ulaziti u širu priču i ocjenu značaja i naučnosti selektovanih regresionih odnosa. Dovoljno je istaći našu saglasnost sa opštim uvjerenjem da univerzalnost ekonomske teorije nije nikad postojala, niti može postojati. Pošto bi ispravnost bilo kojeg matematičko-statističkog modela podrazumijevala njihovu univerzalnost, jasan je zaključak o njihovoj stvarnoj upotrebljivosti. Njihova metodološko-naučna zasnovanost i procedura je nešto sasvim drugo.

Neki su za takva i slična istraživanja dobili Nobelove nagrade za ekonomiju. Pa ipak, svi ti modeli i regresije su ostali neuspješni u svojim namjerama da uspješno objasne sadašnjost ekonomske stvarnosti, a kamoli da prognoziraju budućnost. Jer, dinamička ekonomska stvarnost je prilično „neuhvatljiva“ za matematičko-statističku metodologiju i modeliranje. Vjerovatno problem nije samo u njihovom logičkom paradoksu (niko ne može matematički objasniti ekonomsko ponašanje i ekonomsku stvarnost), nego i u metodološkom paradoksu, koji se u dovoljnoj mjeri otkriva jednostavnim pitanjem: kako je moguće razvijati model za prognozu privredne konjunktura, kad je za to preduslov da se zna na koji će način agenti prognozirati tu istu konjunkturu?!

Principom racionalnih očekivanja (koji takođe izaziva podozrenje, jer „racionalni agenti“ navodno treba da znaju sve unaprijed) pokušali su se prevazići navedeni paradoksi. Ali, osim teorijskih dostignuća u apstraktnim sferama, kvalitetne praktične procjene su izostale. Bihejvioristi su bili realniji, pa su se na neki način i u nekim segmentima ponašanja njihova istraživanja pokazala uspješnijim. Sjetimo se da je D. Nort 1993. u svom nobelovskom referatu tvrdio da „teorije ekonomske dinamike ne postoje“. Savremena matematičko-statistička istraživanja ne pružaju kvalitetno objašnjenje volatilnosti procesa u ekonomskoj stvarnosti. Možda zbog toga što mnogo veću pažnju poklanjaju faktorima uspostavljanja ravnoteže, nego faktorima njenog narušavanja. Šta se može tek reći o novim i nepoznatim faktorima uticaja, koji se stalno pojavljuju u turbulentnoj ekonomskoj stvarnosti, a koje nije moguće predvidjeti u početnoj etapi analize i prognoze. Pri tome se mora imati u vidu razlika između turbulentnosti kao svojstva ekonomskih sistema, koje znači kretanje njihovih pojedinih elemenata raznim brzinama, od volatilnosti, koju karakterišu kolebanja u širokim dijapazonima.

Ako se tome doda činjenica da je politika uvijek sputavala i relativizovala ekonomsku nauku kao determinator i dominator. Ekonomija izučava specifičan segment života – sticanje dobara (bogatstva), njihovu raspodjelu i potrošnju. Ona se svodi na nauku o izboru kombinacija između rijetkih reusrsa i neograničenih potreba, što predstavlja specifičnu konfliktnost, ništa manju od one između usklađivanja ciljeva socijalne pravednosti (jednakosti, solidarnosti, altruizma, garancija, determinisanosti, prinude) i ekonomske efikasnosti (nejednakosti, tržišne verifikacije, konkurencije, neizvjesnosti, igre, sloboda).

Osnovna ograničenja za ekonometrijske modele su dostupnost, asimetričnost i selektivnost informacija, a često i zasnovanost na principima individualnog ponašanja, iako i državno regulisanje ima značajnu ulogu kad je riječ o neefikasnostima

i deformacijama tržišta (npr. spoljni efekti) i rizicima, koji se moraju stalno istraživati, identifikovati i institucionalno (prvenstveno zakonski) „nadzirati“ i regulisati.

Poznato je da niko od makroekonomista nije modelski uspješno prognozirao aktualnu i globalnu ekonomsku krizu. Aktuelnu krizu ekonomisti nijesu tačno predvidjeli ni vremenski, ni intenzitetski, bez obzira na okvirne i uopštene prognoze pojedinih autora. I ne samo to. Nijesu ni do danas u dovoljnoj mjeri objašnjeni njeni stvarni uzroci, priroda brzog i snažnog širenja, nemogućnost brzog i adekvatnog zaustavljanja, neprimjenjivost standardnih makroekonomskih anti-kriznih modela i dr. Da li to znači da se, ipak, uskoro može očekivati preispitivanje (nekih) ključnih teorijskih principa savremene ekonomske nauke?

Ali, ni prije učestalih ekonomskih kriza i tragičnih posledica globalne finansijske i ekonomske krize 2008. bilo je jasno da korišćeni matematički modeli ignorišu mnoge značajne fenomene iz ekonomske stvarnosti i društvenog okruženja. Zbog toga je njihova konzistentnost u dijelu objašnjenja ekonomske stvarnosti, a posebno prognoze budućih događaja bila pod velikim znakom pitanja. Nju su događaji u praksi uglavnom negirali. Zašto? Jednostavno, objektivna ograničenja su velika, a svi ti apstraktni modeli polaze od pretpostavke da se radi o „normalnim“ periodima ekonomskih aktivnosti. Svi oni na određeni način i u određenom (značajnom) stepenu apstrahuju kompleksnu dinamiku ekonomskih sistema, njihovu moguću nestabilnost i izloženost rizicima u veoma promjenjivom okruženju. Pored toga, većina modela se odnosi na ocjenu i osiguranje od rizika. Ali, u realnosti, nijedan od tih modela nije uspio da predvidi, identifikuje i/ili smanji rizike.

Poznato je da su se mnogi modeli pokazali netačni, empirijski nepotvrđeni i/ili neprimjenjivi. Oni se uglavnom zasnivaju na dvije diskutabilne pretpostavke – racionalnim očekivanjima i reprezentativnom agentu. To znači da se, posmatrajući kroz tu prizmu, vjerovatno može dovesti u pitanje i metodološka ispravnost definicije predmeta ekonomske nauke. Jasno je da se ponašanje ljudi ne može u značajnim segmentima matematički modelirati i predvidjeti. Pored toga, mnoge ključne i veoma rasprostranjene probleme i ograničenja u ekonomskoj stvarnosti ekonomska nauka jednostavno ignoriše, kao da su u pitanju tabu teme.

U kojem je stepenu matematičko-statističko modeliranje supstituisalo političko-ekonomske, pa čak i institucionalne i druge teorijske teme, pokazuju podaci iz tabele 1. U njoj su prikazani rezultati analize na uzorku objavljenih članaka u posljednje 2-3 godine u dostupnim izdanjima selektovanih ekonomskih časopisa iz država Jugoistočne Evrope, koji se nalaze na SSCI listi (3 časopisa) i na Sopusu (2 časopisa). Ukupno posmatrano, razmatrani članci dominiraju sa 94,72%.

Rezultati iz tabele 1 sugerišu zaključak da je matematičko-statističko modeliranje marginalnih, ponekad i banalnih tema iz ekonomske stvarnosti najbolja preporuka za ulazak na baze SSCI i Scopus. Interesantno je da se i radovi iz političke ekonomije na volšeban način matematiziraju (vidi npr. O'Hara 2014, pp. 161-192). Čak i autori koji ne znaju ni osnove matematike i statistike objavljuju matematičke članke! A radovi iz teorijske ekonomije su toliko loši da je bolje da nijesu ni objavljeni. Svaki dalji komentar je suvišan. Uostalo, ako su to toliko dobri i značajni

radovi, zašto ih ne koristi zvanična (neoliberalna) ekonomska politika? Ne osporavajući naučnu vrijednost analiziranim matematičko-statističkim člancima, bitno je da oni obrađuju marginalne ekonomske teme, što najbolje govori o njihovoj irelevantnosti za ekonomsku politiku. Osim u apologetskom smislu.

Eliminacija političke ekonomije je samo dodatni dokaz o pogrešnom i apologetskom istrajavanju na institucionalnom monizmu, kojim se distanciraju privilegovani i netržišno obogaćeni pojedinci od zloupotrijebljenih i osiromašenih masa. Naravno, to pokazuje da ekonomsku nauku navodno mnogo bolje od ekonomista „znaju“ matematičari, ekonomisti, sociolozi, psiholozi i drugi. nekome to odgovara. Upravo to je jedna od tragedija ekonomske nauke. U uslovima dugotrajnog reprodukovanja ekonomske krize čak se i ekonomisti (u trci za objavljivanjem radova koji su potrebni za veće izbornu naučno zvanje) bave pisanjem radova o perifernim i beznačajnim odnosima zavisnosti između nekakvih marginalnih varijabli, da donose beskorisne zaključke i sl. Umjesto da analiziraju suštinu ekonomskih pojava, procesa i problema, identifikuju njihove uzroke i predlažu mjere za njihovo prevazilaženje.

Table 1: Komparativni pregled vrste objavljenih naučnih radova u selektovanim časopisima

Naziv časopisa/ uzorak	Baza podataka	Oblast	
		broj objavljenih radova iz matem.-statističkog modeliranja	broj objavljenih radova iz teorijskih tema
„Panoeconomicus“ / 10 izdanja	SSCI	63 (95,45)	3 (4,54)
„Economic research“ 10. izdanja	SSCI	125 (93,98)	8 (6,02)
„Proceedings of Rijeka Faculty of Economics“ 5 izdanja	SSCI	31 (100%)	0
„Economic Annals“ / 9 izdanja	Scopus	53 (98,15%)	1 (1,85%)
„Croatian Economic Survey“	Scopus	17 (85%)	3 (15%)
	UKUPNO	269 (94,72%)	15 (5,28%)

Izvor: sajтови navedenih časopisa

Možda je, ipak, samo riječ o pragmatičnoj potrebi sticanja referenci. Što se tiče nosilaca ekonomske nauke (časopisa, zbornika itd.), možda je riječ o unosnom uklapanju u nametnute globalne naučne tokove, koji se svode na ignorisanje politekonomskih analiza? Uostalom, ko više vodi računa o stvarnim „naučnim“ fenomenima kao što su: šlepanja u nauci (mnogo koautora na pojedinim člancima), pisanju za druge, aktualnom pretvaranju nezalica u naučnike, hiperinflaciji diploma, otvorenom plagijatorstvu, deficitu naučne kritike i politekonomskih analiza itd.

4. ZAKLJUČAK

Deskriptivnom i komparativnom analizom smo pokazali da se u dužem vremenskom periodu vrši sustitucija političke ekonomije od strane neoklasične i neoliberalne ekonomije, kao i preko davanja prioriteta značaja matematičko-stati-

stičkim ekonometrijskim analizama. Smatramo da se na taj način svjesno ignorišu ključni problemi ekonomske stvarnosti i da to doprinosi ozbiljnoj krizi ekonomske nauke. Naravno, apologetska i matematičko-statistička modeliranja u potpunosti odgovaraju savremenoj kvazi-neoliberalnoj praksi.

Posljedice su velike po društvo, privredu i nauku. U privredi i društvu dominiraju alternativne institucije (iz sjenke) nad formalnim i neformalnim institucijama. U nauci dolazi do degenerativnog procesa inflacije diploma na svim nivoima, koji je već doveo do loše situacije, a tek će se katastrofalno odraziti u skoroj budućnosti. U državama koje malo ulažu u naučna istraživanja nije ni moguće očekivati dobre naučne rezultate.

Savremena ekonomska stvarnost se ne može u potpunosti objasniti bez detaljnih i konzistentnih politekonomskih analiza. One bi korisno upotpunile neoinstitucionalne teorije, kojima metodološki individualizam, ipak, smeta da do detalja objasne suštinu mnogih problema.

Politekonomska analiza bi bila u mogućnosti da pruži dodatna objašnjenja institucionalnog pluralizma, o kojem postoje najveće dileme i zablude kad su u pitanju pojedine države tranzicije.

Degradacija znanja je jedan od najvećih paradoksa našeg vremena. Na taj način se širi krug neznalica u nauci, koji će po logici dalje proizvoditi neznalice. Jasno je kuda to vodi (reprodukciji krize) i kome to treba (alibi-reformatorima i nomenklaturama vlasti, koji su se obogatili i čuvaju svoje bogatstvo, moć i vlast). Degradacija političke ekonomije je funkcionalno usmjerena na zanemarivanje društvenih i ekonomskih problema.

LITERATURA

Blaug, M. (1996), *Economic Theory in Retrospect*, 5th edition, Cambridge University Press, Cambridge.

Draskovic, V. (2014), *Neoliberal metaphor as a quasi-economic paradigm in function of vulgarized institutional monism and an experiment of interest*", SPH, Celje – Osijek – Czestochowa – Kotor.

Fortune 25.05. 1998.

Madžar, Lj. (2015), „Moj obračun s njima“, u: *Naši naučni sporovi: Liberalne i komunitarne opcije u institucionalnoj izgradnji i ekonomskoj politici*, Beograd, 1-331.

North, D. C., Walis, J. J., Weingast, B. R. (2009), *Violence and Social Orders – A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*, The Syndicate of the Pres of the Cambridge University, Cambridge.

O'Hara P. A. (2014), "Political Economy of Love: Nurturance Gap, Disembodied Economy and Freedom Constraints within Neoliberal Capitalism", *Panoeconomicus*, 61 (2), 161-192.